

Paweł Wołosz*

Mieszkańcy Siedlec w obliczu sowietyzacji miasta w 1944 roku

Siedlce zostały uwolnione z jarzma hitleryzmu 31 lipca 1944 roku. Niewątpliwie był to powód do radości dla mieszkańców miasta, mając na uwadze stosunek hitlerowskiego okupanta do miejscowej społeczności, w tym przede wszystkim do ludności pochodzenia żydowskiego¹. W miejsce wojsk niemieckich pojawiły się w mieście wojska radzieckie, teoretycznie w roli nieco odmiennej niż ta, prezentowana w 1939 roku. Jednak nie bez znaczenia dla odczuć społecznych pozostawały wydarzenia z początków wojny, kiedy miejscowa ludność mogła zaobserwować działania żołnierza radzieckiego – tego samego, który teraz miał przynieść jej wolność². Za sprawą stosunku wojsk radzieckich do żoł-

---

* Mgr Paweł Wołosz – doktorant w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, członek Siedleckiego Towarzystwa Naukowego; zainteresowania badawcze: historia Wojska Polskiego (SZ PRL) w latach 1944-1989 i historia regionalna ziemi siedleckiej; pw.12@wp.pl

¹ W początkach wojny Siedlce liczyły ok. 42 tys. mieszkańców, z czego trzecią część stanowili Żydzi; w większości zostali oni wywiezieni do obozu w Treblince lub wymordowani w trakcie likwidacji siedleckiego getta.

² Siedlce zostały zajęte przez wojska radzieckie w dniu 29 września 1939 r. Zob.: 1939 r., wrzesień 29, godz. 22.00, Wołkowysk. – *Meldunek operacyjny nr 033 Sztabu Frontu Białoruskiego przesłany do szefa Sztabu Generalnego Acz.*, [w:] *Agresja Sowiecka na Polskę w świetle dokumentów. 17 września 1939*, t. 3, *Działania Wojsk Frontu Białoruskiego*, red. nauk. Cz. Grzelak, Warszawa 1995, s. 143-144; 1939 r., październik, miejsce postoju. – *Krótki referat o działaniach bojowych 4 Armii w Polsce w okresie od 17 września do 30 września 1939 r.*, [w:] *Agresja Sowiecka na Polskę...*, s. 298-299. Zob. także: Grzelak (2008) 349. W rezultacie sojuszniczego, radziecko-niemieckiego porozumienia z dnia 28 września 1939 r., porządkującego przede wszystkim kwestię nowej linii rozgraniczenia wojsk niemieckich i radzieckich na terenie okupowanej Polski, w dniu 9 października 1939 r. żołnierze radzieccy oficjalnie przekazali miasto Niemcom – sami cofając się w kierunku wschodnim na linię rzek Bug – San, ku nowej linii demarkacyjnej (nowej granicy). Zmuszeni do opuszczenia Siedlec wraz z wojskiem radzieckim zostali m.in.: ordynariusz diecezji podlaskiej ks. bp Czesław Sokołowski, starosta Stanisław Guliński, burmistrz Sławomir Łaguna (zmarł w białostockim więzieniu), wiceburmistrz Stanisław Zdanowski (wrócił do miasta wiosną 1941 r.), znany działacz Polskiej Partii Socjalistycznej Marian Grabowski (zbiegł z transportu), zastępca dowódcy 9. pułku artylerii lekkiej ppłk Antoni Korzeniowski (zginął w obozie w Starobielsku); zabrano również m.in. tabor kolejowy z Siedlec i Łukowa – 150 parowozów i 3000 wagonów – co nie mogło i nie uszło uwadze mieszkańców, podobnie jak uprowadzenie z terenu miasta naczelnych władz. Za: Matusak (2007) 278.

nierzy Armii Krajowej (AK) i innych polskich patriotów na Wołyniu, Wileńszczyźnie czy Lubelszczyźnie – terenach uwolnionych od hitlerowskiego okupanta nieco wcześniej – niepokój związany z dalszym losem kraju stawał się tym bardziej uzasadniony, przybierając jednocześnie na sile³. Docierające do lokalnej społeczności informacje o dokonanych za wschodnią granicą mordach na polskich obywatelach, obawy te tylko potęgowały i przyćmiły radość i entuzjazm wywołany wyparciem wojsk niemieckich z miasta. Zadając sobie trudne pytania o przyszłość swoją i kraju mieszkańcy z niepokojem i uwagą przypatrywali się procesowi gwałtownych zmian politycznych jakie zachodziły w mieście po tym, jak wkroczyła tu Armia Czerwona. Sytuacja przerażała tym bardziej, że nowa władza została społeczeństwu narzucona, stając się tym samym obiektem krytyki dla jego zdecydowanej większości. Dla żołnierzy i działaczy Polskiego Państwa Podziemnego, a także dla tej części świadomego społeczeństwa, dla której Rząd Emigracyjny Rzeczypospolitej Polskiej pozostawał w uznaniu, obawy okazały się być jeszcze większe. Trwając przy swoich ideałach, ludzie ci nie mogli pogodzić się porażką planu „Burza”, z nowym ładem, nową polityczną rzeczywistością, na którą w gruncie rzeczy – wraz z postępującą brutalną sowietyzacją kraju – przestawali mieć jakikolwiek wpływ. Pomimo tego, trwając przy legalnym rządzie, występowali zbrojnie przeciwko nowej tyranii walcząc o suwerenność i niezawisłość kraju. Podejmując tę morderczą jak się okazało walkę, nie mieli jednak dostatecznej świadomości, iż ówczesnej lawiny sowietyzacji nie dało się zatrzymać. Tak więc ten trudny w początkach, powojenny okres⁴, charakteryzował się społecznym lękiem u podstaw którego leżały kierunki przemian politycznych zachodzących w mieście i wyzwolonych obszarach kraju; dezaprobatą ludności dla sowieckich poczynań uwalniała natomiast pokłady agresji skierowanej pod adresem nowych gospodarzy⁵, chociaż nie był to jedyny powód. Stosunek do wojsk radzieckich i relacje łączące nowe siedleckie władze z przedstawicielami Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich niepokoiły mieszkańców. Władzę, oczywiście nie we wszystkich środowiskach⁶, zaczęto

---

³ Szerzej: Korboński (1975) 160-172.

⁴ W znaczeniu po dniu 31 lipca 1944 r., ponieważ dla mieszkańców Siedlec działania wojenne II wojny światowej zakończyły się właśnie z tą datą; odnosi się to również do podobnych w treści sformułowań występujących w dalszej części pracy.

⁵ „Nowi gospodarze” to nie tylko ustanowiona po wyzwoleniu miasta lokalna administracja, w tym Powiatowa Rada Narodowa, później także Miejska Rada Narodowa, ale również, a może przede wszystkim, Radziecka Komendantura Wojskowa (Wojenna), żołnierze i funkcjonariusze NKWD, którzy wydają się posiadali wyłączność władzy nad społeczeństwem polskim oraz rodzime służby bezpieczeństwa – Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego i Komenda Powiatowa Milicji Obywatelskiej – całkowicie uległe sowieckiemu aparatowi represji, przy czym milicja nie odgrywała wiodącej roli w całym systemie tworzącego się ówczesnie aparatu bezpieczeństwa.

⁶ Jest oczywistym, że byli w kraju obywatele i całe środowiska, którzy z nadzieją przyjmowali nową, komunistyczną władzę, widząc w niej przede wszystkim gwaranta

postrzegać jako obcą i traktowano na równi z nowym okupantem, co stało się także przewodnim motywem walk konspiracyjnego podziemia z wtłaczanym do Siedlec komunizmem. Tak więc dzień wyzwolenia miasta dla jednych był powodem do radości, dla innych ucieczki do lasu, jednakże nie po to by tam trwać, ale by walczyć. W takiej to powojennej rzeczywistości przyszło społeczeństwu stawić czoła zniszczeniom wojennym w mieście, które swoimi rozmiarami mogło sięgać nawet 75 procent⁷, przy czym proces odbudowy miasta był obszarem, w którym ludność nie zważając na sympatie polityczne, musiała współpracować z każdą władzą – również tą z sowieckiego nadania.

Największe straty powstały w centrum miasta. Spaleniu lub zburzeniu uległa większość murowanych, kilkukondygnacyjnych budynków mieszkalnych, a także wiele zabudowań drewnianych⁸. Nie pozostało to bez wpływu na sytuację mieszkaniową w mieście, wydatnie ją komplikując. Powracająca do miasta ludność zmuszona była zamieszkiwać ocalałe od zniszczenia lokale w budynkach bez wody i prądu⁹. Dozorcy często zajmowali tzw. stróżówki

---

sprawiedliwości i równości społecznej, przy czym ta nadzieja była tym mocniejsza, im więcej własnych krzywd utożsamiali oni z odchodzącym właśnie systemem politycznym i gospodarczym państwa. Obserwowane wśród społeczeństwa postawy konformizmu czy oportunisty również nie należały do rzadkości.

⁷ O takiej skali zniszczenia miasta – co było rezultatem działań wojennych prowadzonych w roku 1939 oraz 1944 – wspomina pierwszy powojenny prezydent Stanisław Żemis. Zob.: Żemis (1977) 419. Zarówno wykazy budynków spalonych lub zburzonych w czasie działań wojennych w roku 1939 i 1944 na terenie miasta Siedlce, jak i Rejestr szkód wojennych (zob. przypis nr 8), sporządzony w dniach od 18 października do 10 listopada 1944 r. w sposób dość szczegółowy, z podaniem konkretnych adresów i szacunkiem finansowym poniesionych strat, dostarczają cennych informacji na temat zniszczeń poczynionych w mieście w okresie wojny. Na ich podstawie można wnioskować, iż procentowe zniszczenie Siedlec podane przez Żemisa – nawet, jeżeli nie jest wystarczająco precyzyjne – wydaje się być bliższe rzeczywistości, niż te, podane przez Czesława Osińskiego – wiceprezydenta Siedlec (późniejszego prezydenta), który w swoich wspomnieniach wskazywał na 48-procentowe zniszczenie miasta. B. Osiński, *Wspomnienia wiceprezydenta Siedlec*, mps, materiały niepublikowane ze zbiorów Czytelni Regionalnej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siedlcach, k. 1.

⁸ Zniszczone budynki posiadały na ogół II, III, a nawet IV kondygnacje i znajdowały się głównie przy ulicach: Floriańskiej, J. Kilińskiego, Koziej (nieistniejąca obecnie – łączyła ul. S. Asza z nieistniejącą ul. Przejazd), 3 Maja, 1 Maja (obecnie Bpa I. Świrskiego), K. Pułaskiego, J. Piłsudskiego, H. Sienkiewicza, Wojskowej i J. Kochanowskiego. Zob.: Archiwum Państwowe w Siedlcach (dalej: APS), Akta Miasta Siedlce 1909–1950 (dalej: AMS), sygn. 2363, *Wykaz budynków spalonych lub zburzonych w czasie działań wojennych w roku 1939 na terenie miasta Siedlce* oraz tamże, sygn. 2364, *Wykaz budynków spalonych lub zburzonych w czasie działań wojennych w roku 1944 na terenie miasta Siedlce*. Zob. także: tamże, sygn. 2357, *Rejestr szkód wojennych*.

⁹ Część lokalnego społeczeństwa, która opuściła swoje domy i mieszkania uciekając z miasta przed lipcowymi walkami, zaczęła do niego powracać. Warto przy tym dodać, że jednym z zadań jakie otrzymał oddział Kedywu AK operujący w mieście przez cały okres

mieszczące się w komórkach czy pralniach lub – jak to określono w czasie jednego z plenarnych posiedzeń Miejskiej Rady Narodowej (MRN) – „norach w sąsiedztwie ustępu”¹⁰. Warunki mieszkaniowe były fatalne, podobnie jak perspektywy ich poprawy. Jak na ironię, 30 września 1944 roku rozpoczęto wysiedlanie mieszkańców dzielnicy Nowe Siedlce, co miało bezpośredni związek z planowanym przybyciem do miasta kolejnych wojsk radzieckich, w tym żołnierzy NKWD¹¹. Ruiny kamienic, zagruzowane chodniki i ulice na długo pozostały częścią siedleckiej rzeczywistości. Obraz miasta rysował się ponuro i byłby jeszcze gorszy, gdyby nie Karol Lewandowski – niemiecki dezerterski, późniejszy „Miner”. W trakcie walk o miasto w lipcu 1944 roku, działając wspólnie z siedleckim Kedywem Armii Krajowej, wskazał on zaminowane obiekty, lokalizację i sposoby rozmieszczenia ładunków, dzięki czemu rozminowano m.in.: mosty kolejowe łukowski i garwoliński, budynki Elektrowni Miejskiej i Banku Polskiego, gmach II Państwowego Gimnazjum i Liceum im. Hetmana S. Żółkiewskiego i kilka innych obiektów, jak budynki mieszkalne przy ulicy 22. Pułku Piechoty, starostwa czy poczty¹². Stary Ratusz zwany „Jackiem” przetrwał rok 1939; jednakże w ro-

---

zciętych walk o Siedlce, toczonych w dniach 24-31 lipca 1944 r., była ochrona tej części społeczeństwa, która pomimo zbliżającego się frontu i związanego z tym ryzykiem utraty życia, postanowiła jednak pozostać w mieście i chronić swój majątek. Do Siedlec, w październiku 1944 r., ewakuowano również z warszawskiej dzielnicy Praga ok. 10 tys. osób, co także zaważyło na złej sytuacji mieszkaniowej ludności miasta. Tamże, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń w m. Siedlcach (dalej: Dziennik Wydarzeń)*, k. 3. Zob. także: Dymek (1973) 24-25.

¹⁰ APS, AMS, *Protokół nr 8 z dnia 17 października 1946 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń Miejskiej Rady Narodowej w Siedlcach 1944-1950 (dalej: Protokoły posiedzeń MRN 1944-1950)*, k. 57. Ciężkie warunki lokalowe utrzymywały się w mieście przez długi okres; wskazuje na to również majowy protokół z posiedzenia Prezydium MRN z 1945 r., w którym mowa o tym, iż ludność zamieszkuje w: „(...) suterynach czy na poddaszach”. Zob.: tamże, *Protokół nr 10 z dnia 1 maja 1945 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Siedlcach 1944-1948 (dalej: Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944-1948)*, k. 23.

¹¹ Termin, do którego ludność zmuszona była opuścić swoje domy wyznaczono na dzień 1 października 1944 r., do godz. 12.00. Zob.: tamże, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 2. Chcąc przeciwdziałać akcji wysiedleńczej Prezydium MRN postanowiło wystosować pismo do Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w Lublinie z prośbą o wstrzymanie wysiedlania. Zob.: tamże, *Protokół nr 6 z dnia 10 października 1944 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944-1948*, k. 14. Mieszkańcom zezwolono na powrót do swoich domów w dzielnicy Nowe Siedlce 19 stycznia 1945 r. – po wyjściu wojsk radzieckich. Zob.: tamże, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 5.

¹² Pawlak (1993) 493-494, 502. Szerzej na temat siedleckiej Akcji „Burza” zob.: Pawlak (1993) 489-509. W akcji rozminowania brał udział m.in. Józef Wołosz ps. „Jog” – żołnierz Kedywu AK, wuj autora pracy; zginął 30 lipca 1944 r., czyli w przeddzień wyzwolenia miasta. Poległych w czasie walk o miasto akowców upamiętnia tablica pamiątkowa ustawiona w pobliżu Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siedlcach, przy ul. Piłsudskiego 5. Por. przebieg Akcji „Burza”: Dmowski, Solnica, Anusz (2000) 104-105 oraz Piskunowicz (1992) 49-57. Ze zbiorów Czytelni Regionalnej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siedlcach.

ku 1944 został poważnie uszkodzony. Zniszczony w 60 procentach pochłonął również zbiory Biblioteki Miejskiej¹³. Rezultatem dwukrotnego przetoczenia się przez miasto działań wojennych było także spalanie lub zniszczenie wielu placówek szkolnych. Doszczętnie spalony został gmach III Państwowego Gimnazjum i Liceum im. Królowej Jadwigi; 66-procentowemu zniszczeniu uległy budynki I Państwowego Gimnazjum i Liceum im. B. Prusa oraz Prywatnego Koedukacyjnego Gimnazjum Kupieckiego Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych¹⁴. Spalone zostały: Szkoła Powszechna nr 4, Szkoła Powszechna nr 6 i Szkoła Powszechna nr 7¹⁵. Jakby tego było mało, niektóre z ocalałych budynków szkolnych zajęło wojsko organizując w nich szpitale. Znaczne straty poniosła także infrastruktura kolejowa siedleckiej stacji, przy czym wart odnotowania jest fakt, iż pracownicy kolei uratowali przed zniszczeniem kilkadziesiąt parowozów¹⁶. O miejskie mienie zadbali również siedleccy strażacy, którzy wbrew decyzjom władz niemieckich nakazujących ewakuację do Warszawy, wyprowadzili poza miasto wozy strażackie i sprzęt, co pomogło w gaszeniu pożarów bezpośrednio po zakończeniu walk o miasto¹⁷. W efekcie działań wojennych unieruchomione zostały Miejski Zakład Wodociągu i Kanalizacji (MZWiK) oraz Elektrownia Miejska – najważniejsze dla funkcjonowania miasta zakłady użyteczności publicznej. Podobnie stało się z obsługującą miasto centralę telefoniczną¹⁸. Ogromnisze zniszczeń powodował, iż mieszkańcy znaleźli się w wyjątkowo ciężkiej sytuacji, którą dodatkowo komplikował powojenny chaos – również ten polityczny.

Zaraz po ustaniu walk, w czasie kiedy społeczeństwo poderwało się do gaszenia pożarów, ratowania ocalałego mienia, zabezpieczania nadających się

---

¹³ APS, Teczka: *Organizacja Zarządu Miejskiego w Siedlcach, Spis obiektów miejskich (dalej: Organizacja ZM w Siedlcach)* – materiały nieuporządkowane. Zob. także: tamże, AMS, *Wniosek Wydziału Gospodarczego o skreślenie z Księgi inwentarzowej majątku nieruchomości miejskiego*, sygn. 116, *Protokoły posiedzeń Zarządu Miejskiego w Siedlcach 1946, 1947, 1948, 1950*, k. 6.

¹⁴ Zawadzka (1986) 205.

¹⁵ APS, Teczka: *Organizacja ZM w Siedlcach* – materiały nieuporządkowane.

¹⁶ Pawlak (1993) 502. Szerzej o zniszczeniach i stratach infrastruktury kolejowej zob.: Dmowski (1999) 105-126; Dmowski (2000) 53-70.

¹⁷ W uznaniu zasług, Prezydium MRN postanowiło wystąpić na plenarnym posiedzeniu Rady z wnioskiem o wyróżnienie 14 strażaków, z komendantem Miejskiej Straży Ogniowej kpt. Marcinem Horą na czele, nagrodą pieniężną w wysokości po 500 złotych dla każdego z nich; ponadto: „(...) wyrazić głębokie uznanie i podziękowanie za odwagę i poświęcenie okazane w końcu lipca 1944 roku przy uratowaniu wozów i sprzętu Miejskiej Straży Ogniowej i Uchwałę (...) odczytać przy najbliższym rozkazie przed frontem strażaków”. Wniosek Prezydium, Rada uchwaliła jednogłośnie. Za: APS, AMS, *Protokół nr 5 z dnia 25 września 1944 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*, k. 12-13; tamże, *Protokół nr 2 z dnia 26 września 1944 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 7.

¹⁸ Zob.: tamże, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 1-2. O braku w mieście światła i wody wspomina również prezydent Żemis. Zob.: Żemis (1977) 419.

do remontu budynków czy odgruzowywania chodników i ulic, w murach Zarządu Miejskiego (ZM) zapadały ważne dla życia miasta decyzje. I tak 1 sierpnia 1944 roku, przy pełnym poparciu i pod szczególnym nadzorem radzieckich przedstawicieli, aktywiści Polskiej Partii Robotniczej (PPR), przy udziale członków Armii Ludowej (AL) powołali w mieście Powiatową Radę Narodową (PRN); dokonali również wyboru prezydenta miasta, którym został Stanisław Żemis – działacz PPR, powierzając mu równocześnie funkcję starosty siedleckiego oraz przewodniczącego PRN¹⁹. O ile skład Rady dziwić nie powinien, o tyle postawa nowo wybranego prezydenta już tak. Fakt, iż w skład PRN weszli tylko pepeerowcy nie podobał się Żemisowi; według niego było to sprzeczne ze wskazaniami deklaracji programowej PPR z 1942 roku²⁰. Chcąc rozszerzyć jej skład, do udziału w pracach Rady zaprosił więc przedstawicieli innych stronnictw z terenu powiatu nie pomijając przy tym Armii Krajowej, która z oczywistych przyczyn współpracy tej nie podjęła²¹. W rezultacie aktywnej, politycznej działalności prezydenta Żemisa, w zebraniu porozumiewawczym wzięli więc udział przedstawiciele Stronnictwa Ludowego (SL), Robotniczej Partii Polskich Socjalistów (RPPS), oraz – jak to określił sam prezydent – bliżej nieznaną grupą „Klubu Pracy”²². 3 sierpnia 1944 roku PRN obradowała już w rozszerzonym o „obóz demokratyczny” składzie; potwierdzono wybór Żemisa na stanowisko prezydenta miasta oraz – przychyłając się do żądań ludowców – podjęto decy-

¹⁹ APS, AMS, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 1; Żemis (1977) 418. Szerzej: Bechta (2011) 308-311. W literaturze różnie opisuje się problem powołania w mieście Rady Narodowej podając przy tym odmienne daty mające towarzyszyć temu wydarzeniu. Natomiast kwestia ta została podniesiona na pierwszym plenarnym posiedzeniu MRN, które odbyło się w dniu 10 września 1944 r. gdzie: „Na wstępie ob. Przewodniczący [ówcześnie był nim S. Żemis, P.W.] wyjaśnia, że początkowo była na terenie miasta jedna Rada Powiatowa”. Za: APS, AMS, *Protokół nr 1 z dnia 10 września 1944 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944-1950*, k. 1. O dacie powołania PRN (1 sierpnia 1944 r.) traktuje natomiast przywołany wcześniej „*Dziennik Wydarzeń w m. Siedlcach*”. Według Benona Dymka (uzupełnia, iż Rada obejmowała zasięgiem działania zarówno tak powiat jak miasto), jak i Stanisława Dominiaka-Górskiego, tego dnia przewodniczącym PRN został Stanisław Dominiak-Górski. Dymek (1973) 19; Dominiak-Górski (1977) 301. O początkach kształtowania się w Siedlcach – w pierwszych tygodniach po wyzwoleniu – struktur przyszłej władzy wspomina także Franciszek Duczek. Zob.: Duczek (1982) 350-355. Zob. także: Magier (2011) 475.

²⁰ „Przecież partia zalecała wciągać do współpracy cały obóz demokratyczny” – pisał Żemis w swoich wspomnieniach. Żemis (1977) 418.

²¹ Współpracę z AK tak relacjonował Żemis: „(...) któregoś dnia, gdy sam siedziałem w swoim prezydenckim gabinecie, wszedł jakiś z ułańska umundurowany oficer. Pięknie zasalutował i zapytał, kim jestem. Nie wystarczyło mu, gdy odpowiedziałem, że prezydentem miasta. Ale z czyjego ramienia? – zapytał. Z ramienia Krajowej Rady Narodowej – odrzekłem. W takim razie ja nie mam tu nic do roboty – oświadczył – i wyszedł. Byłem zadowolony, że nie strzelił mi w łeb, bo przecież mógł to zrobić. Na tym skończyła się nasza współpraca z AK, jako organizacją”. Żemis (1977) 418.

²² Żemis (1977) 416, 418-419.

zję, iż starostą zostanie działacz SL – Jan Dąbrowa, który swoje urządowanie rozpoczął trzy dni później²³. 27 sierpnia 1944 roku w mieście powołano Miejską Radę Narodową, która z chwilą powstania, nadawała tempa przemianom politycznym i gospodarczym w Siedlcach²⁴. Wyłonione dwa dni później Prezydium MRN, z przewodniczącym Stanisławem Żemisem na czele, pozostawało poza wszelką lokalną kontrolą, sprawując w mieście autorytarną władzę z mandatu polskich władz lubelskich, nie biorąc w tym miejscu pod uwagę zwierzchności radzieckich pełnomocników. Wiceprzewodniczącym MRN został Czesław Osiński (wiceprezydent Siedlec, działacz RPPS), sekretarzem wybrano Władysława Miszczyńskiego (również z RPPS), a członkami zostali Jan Łapot (PPR) i Jan Kwiecień (SL). Prezydium w takim składzie miało funkcjonować do czasu kolejnych wyborów, które skutkować miały rozszerzeniem składu MRN o delegatów ze związków zawodowych i stowarzyszeń społecznych, co miało niemałe znaczenie dla władzy²⁵. Prowadząc działalność polityczną w szerokim kręgu stronnictw – co po części udało się osiągnąć – i przy udziale przedstawicieli społeczeństwa skupionych w szeregach związków zawodowych i stowarzyszeń działających w mieście, pozwalało na realizację „własnej” polityki za fasadą koalicji i współpracy. Jednak rzeczywisty wpływ tych środowisk na podejmowane w mieście działania był w gruncie rzeczy fikcją, ponieważ większość ważnych decyzji zapadała na najwyższych szczeblach miejskiej władzy, która w tym okresie zdeterminowana była przez komunistycznych działaczy. Pomocne w legitymizacji nowej administracji miały być również licznie organizowane wiece, spotkania i prelekcje, które przybierając polityczny charakter, miały na celu w sposób pokojowy przekonać społeczeństwo do zachodzących w kraju i mieście zmian. Rozważnie i celowo wykorzystywano w tej pracy także żołnierzy. Propagandowe hasła głoszone przez przedstawicieli „ludowego” Wojska Polskiego stawały się dla wymęczonej wojną ludności bardziej wiarygodne, z czego władza doskonale zdawała sobie sprawę. Realizując założenia przyjętej polityki, już w dniu 5 sierpnia 1944 roku zorganizowano na siedleckim rynku wiec, w trakcie którego ogłoszono Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN). Przemawiali przedstawiciele PRN oraz „odrodzonego” Wojska Polskiego²⁶. Kolejnym, równie dobrym momentem do manifestowania słuszności

²³ APS, AMS, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 1; Dymek (1973) 20.

²⁴ MRN powołana została w wyniku rozdziału PRN na MRN i PRN (wyłonienia jej z PRN); przewodniczącym MRN został Stanisław Żemis (wybrano go również delegatem MRN do Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN)), a przewodniczącym PRN Stanisław Dominiak-Górski (PPR). Zob.: APS, AMS, *Protokół nr 1 z dnia 10 września 1944 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 1; tamże, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 2.

²⁵ Tamże, *Protokół nr 1 z dnia 29 sierpnia 1944 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*, k. 2. Zob. także: tamże, *Protokół nr 1 z dnia 10 września 1944 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 1.

²⁶ Tamże, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 1. Przemawiał m.in. mjr Zygmunt Okręt i Stanisław Dominiak-Górski jako przewodniczący PRN (zob. przypis nr 19). Za: Dymek

zachodzących w kraju zmian, była przysięga wojskowa żołnierzy 8. Dywizji Piechoty²⁷, zorganizowana 1 października 1944 roku. Sam fakt zaprzysiężenia wojska przed Kościołem Garnizonowym i następująca po tym defilada przed pomnikiem marszałka Józefa Piłsudskiego, żeby nie wspomnieć, iż trybuna uhonorowana była flagami: polską, radziecką, brytyjską, amerykańską oraz czeską, był elementem propagandy, obliczonej na pozyskanie poparcia miejscowej społeczności dla działań Lubelskiego Komitetu, w tym własnych²⁸. W trakcie wieców i spotkań, opierając się o założenia programowe PKWN, głoszone hasła o obywatelskiej równości, wskazując klasę robotniczo-rolniczą jako podstawę pod budowę polskiego socjalizmu – socjalizmu, który miał być propozycją modelu gospodarczego państwa, a pod hasłami którego kryła się tak naprawdę ideologia zwana komunizmem²⁹. Informacyjny zamęt, którym otoczone było społeczeń-

---

(1973) 21. Zob. także: Bechta (2011) 315. Tu Dominiak-Górski występuje też jako: „wpływowcy działacz PPR”.

²⁷ 8. DP formowano na ziemi siedleckiej na podstawie rozkazu Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego (NDWP) nr 8 z dnia 20 sierpnia 1944 r., przy czym strukturę organizacyjną dywizji i stan etatowy określał załącznik nr 4 do tego rozkazu. Obok 8. DP, rozkaz nakazywał również organizowanie w Siedlcach 1. Samodzielnej Brygady Moździerzy oraz 4. Dywizji Artylerii Przeciwlotniczej wg załączników odpowiednio nr 8 i nr 11 odnoszącymi się – podobnie jak w przypadku 8. DP – do struktur organizacyjnych i stanów osobowych tworzonych jednostek. Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), *Rozkaz Nr 8 z dnia 20 sierpnia 1944 r. NDWP*, sygn. III-1-303, *Rozkazy organizacyjne NDWP*, k. 6-7, 19, 24 i 26. W związku z faktem, iż pierwszy plan rozwoju Wojska Polskiego na ziemiach polskich opracowano na przełomie lipca i sierpnia 1944 r. w ZSRR, na okoliczność formowania 8. DP, swój rozkaz nr Org. 7/31175 z dnia 12 sierpnia 1944 r. wydał również Sztab Generalny Armii Czerwonej. Za: Komornicki (1977) 154. Proces tworzenia oddziałów i pododdziałów dywizji rozpoczęto w dniu 28 sierpnia 1944 r., co poprzedzone zostało powołaniem na mocy rozkazu NDWP nr 7 z dnia 18 sierpnia 1944 r. Rejonowej Komendy Uzupełnień w Siedlcach, której zakres działania obejmował oprócz powiatu siedleckiego również powiaty: bialski, łukowski i radzyński. W wykonaniu tego rozkazu sformowano także RKU w pobliskim Garwolinie i Sokolowie Podlaskim. CAW, *Rozkaz Nr 7 z dnia 18 sierpnia 1944 r. NDWP*, sygn. III-1-303, *Rozkazy organizacyjne NDWP*, k. 4-5. Szerzej na temat 8. DP zob.: Kospath-Pawłowski, Matusak, Radziwiłłowicz (1995) 161-176. Szerzej na temat jednostek wojskowych formowanych w Siedlcach i okolicach w roku 1944 zob.: Pawłowski (1994) 53-60.

²⁸ APS, AMS, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 2-3. Zob. także: Gryciuk (2009) 105; Dymek (1973) 43. W literaturze wymieniane są także inne, różne od podanej, daty zaprzysiężenia żołnierzy 8. DP, m.in.: 21, 22 i 23 października 1944 r. Zob.: Komornicki (1977) 154; Kospath-Pawłowski, Matusak, Radziwiłłowicz (1995) 163.

W marcu 1949 r. Jan Mazurek – członek MRN – postawił wniosek o likwidację pomnika marsz. J. Piłsudskiego, jako że: „(...) ten wystawiony został przez ustrój kapitalistyczny za prześladowanie klasy robotniczej”. Radni MRN wniosek zaakceptowali; pomnik rozebrano. APS, AMS, *Protokół [nr 2, P.W.] z dnia 10 marca 1949 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 118.

²⁹ W przestrzeni publicznej dominowały jednak demokratyczne slogany, co według kalkulacji działaczy PPR miało przynieść wymierne korzyści dla partii, będącej przecież

stwo, sprzyjał propagowaniu nowych idei, w tym tych, o społecznym wyzwoleniu. Służyć temu miało m.in. wznowienie druku regionalnego tygodnika pt. „Gazeta Podlaska”. Już w pierwszym numerze ukazała się „Odezwa do Obywateli miast i wsi powiatu siedleckiego” mówiąca m.in. o podporządkowaniu się ludności zarządzeniom wydanym przez organy państwowe i samorządowe oraz artykuł o szumnym tytule „Idzie Polska...”³⁰. Miasto zalano także prasą lubelską; dostępne były m.in.: „Rzeczpospolita”, „Trybuna Wolności”, „Głos Ludu”, a nawet pismo „Wolność” wydawane przez Armię Czerwoną w języku polskim³¹. Cieniem, na prowadzoną z wielkim rozmachem działalność propagandową, kładły się jednak problemy aprowizacyjne, z którymi zmagali się mieszkańcy. Wydane w dniu 11 sierpnia 1944 roku zarządzenie w sprawie otwarcia sklepów nie rozwiązało i nie mogło rozwiązać problemów ludności z dostępem do choćby podstawowych artykułów żywnościowych, czego przyczyną był po prostu ich brak³². Wystarczające ilości chleba dostępne bez kolejek pojawiły się w piekarniach dopiero 17 października 1944 roku, przy czym problem z zakupem mięsa i innych produktów żywnościowych pozostawał niezmienny³³. Ta sytuacja nie sprzyjała wizerunkowi władzy. Społeczeństwo stawało się coraz bardziej nieufne, nie kryjąc przy tym swego oburzenia.

Podjęmowane przez władzę decyzje napotykały na opór ze strony miejscowej ludności, czego jaskrawym wyrazem były działania członków AK. W przypadku Dekretu PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 roku o częściowej mobilizacji i rejestracji ludności do służby wojskowej, AK zorganizowała w mieście

---

głównym filarem „obozu demokratycznego”, a w okresie wyborczym – podstawą Bloku Stronnictw Demokratycznych. W istocie nie tyle nadużywano, co bezpodstawnie – w świetle „prowadzonej polityki” – używano terminu „demokracja”.

³⁰ „Gazeta Podlaska” nr 1 z dnia 20 sierpnia 1944 r., s. 1. Ze zbiorów Czytelni Regionalnej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siedlcach. Prezydent Żemis wspominał m.in.: „Ważną rolę w pozyskiwaniu obywateli dla państwa ludowego odegrał wydawany przez nas tygodnik „Gazeta Podlaska”. Ona w dużej mierze przyczyniła się do kształtowania właściwej opinii publicznej, była wiernym odbiciem nastrojów tamtych dni”. Żemis (1977) 421. W „Odezwie...” czytamy: „Lud Polski, który był przez tyle lat (...) wyzyskiwany i maltretowany ujmuje nareszcie w swoje twarde i spracowane dłonie władzę Polski Ludowej, którą wbrew wszystkim zakusom kapitalistów, obszarników i fabrykantów utrwali i przekaze pokoleniom przyszłych Wolnych Obywateli. Niech żyje Polska Ludowa! Niech żyje Armia Ludowa!” W podpisie: Powiatowa Rada Narodowa w Siedlcach. Siedlce, dn. 6 sierpnia 1944 r.

³¹ Dymek (1973) 41.

³² APS, AMS, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 1.

³³ Tamże, k. 3-4. Sprawa zaopatrzenia miasta w chleb nie została ostatecznie rozwiązana w październiku 1944 r. O „braku chleba przydziałowego” w mieście wspomniano jeszcze m.in. w trakcie majowego, plenarnego posiedzenia MRN w 1946 roku. Zob.: Tamże, *Protokół nr 4 z dnia 13 maja 1946 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944-1950*, k. 46.

własny punkt werbunkowy³⁴. Doskonale przemyślana na centralnych szczeblach władzy decyzja, była *de facto* ukrytym ciosem w organizację niepodległościowe skupione wokół Rządu Emigracyjnego. Celem jej miało być zmuszenie członków antykomunistycznego podziemia do ujawnienia się i wstąpienia do „ludowego” Wojska Polskiego, osłabiając w ten sposób struktury tych organizacji, których – paradoksalnie – szeregi zostały zasilone ratującymi się przed poborem obywatelami. W konsekwencji – chociaż nie był to jedyny powód – w planowanym terminie zakończenia formowania w Siedlcach i okolicach 8. Dywizji Piechoty, czyli 15 września 1944 roku, ukończenie dywizji sięgnęło zaledwie 24,5 procent przewidzianego do zorganizowania stanu etatowego³⁵. Wspomniany opór widoczny był nie tylko wśród zdeklarowanych przeciwników sowietyzacji kraju, do których w tym okresie z całą pewnością należeli żołnierze AK czy Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ) oraz innych organizacji niepodległościowych. Ujawniał się on również w szeregach organizowanego na ziemi siedleckiej „odrodzonego” Wojska Polskiego, czemu wyraz dał sam Żymierski podpisując w dniu 22 grudnia 1944 roku rozkaz nr 146 dotyczący walki z kradzieżami i roztrwaniem uzbrojenia, jako przykład podając: „W 4-tej Przeciwlotniczej Dywizji w ciągu ostatniego czasu skradziono przez dezertersów – karabinów 33, rewolwerów 3, binokli 5, kompasów 10. W jednostkach i formacjach 2-ej Armii ilość zabranego uzbrojenia przez dezertersów sięga znacznej cyfry, szczególnie w 8-mej i 9-ej Dywizjach Piechoty”³⁶. Natomiast w raportach, pracownicy aparatu polityczno-wychowawczego notowali: „Do PKWN żołnierze odnoszą się z rezerwą, nie są przekonani o jego wartości. Większość wyraża przekonanie o konieczności porozumienia się z Londynem... Pojawiły się negatywne i wrogie hasła i wypowiedzi. Przykładowo: Teraźniejsza polityka to tylko mydlenie oczu, a w miejscu zdarcia gazetki ściennej w 32 pułku, zawieszono napis: Nie uznajemy bolszewickiego rządu w Lublinie. Niech żyje rząd londyński. Precz z komunizmem”³⁷. Zapowiedź – sztandarowej wśród ówczesnych decyzji PKWN – reformy rolnej również nie budziła wielkiego entuzjazmu, chociaż przyjęta została przez środowisko wiejskie z zainteresowaniem. Nikt wówczas nie wspominał, iż w niedalekiej przyszłości rolników skupi się w Państwowych Gospodarstwach Rolnych, co ostudziłoby zapewne ich stosunek do obietnic składanych przez nową administrację. Tak więc decyzje Lubelskiego Komitetu oraz działania podejmowane przez lokalnych włodarzy miasta odbierane były przez społeczeństwo raczej krytycznie, co w okresie dwóch pierwszych, powojennych miesięcy było jeszcze możliwe do umiarkowanego zmanifestowania. Powołane w dniu

³⁴ Gryciuk (2009) 105; Dymek (1973) 43. Dekret ten ogłoszono w Siedlcach 22 sierpnia 1944 r. Zob.: APS, AMS, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 2.

³⁵ Za: Pawłowski (1994) 56.

³⁶ CAW, *Rozkaz Nr 146 z dnia 22 grudnia 1944 r. NDWP*, sygn. III-1-302, *Rozkazy organizacyjne NDWP. Wykazy formowanych jednostek*, k. 186.

³⁷ Za: Kospath-Pawłowski (1993) 151. 32. pp znajdował się w strukturach organizacyjnych 8. DP – obok 34. i 36. pp oraz innych jednostek dywizyjnych.

1 sierpnia 1944 roku Komenda Powiatowa Milicji Obywatelskiej (KPMO) oraz Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP), nie stanowiły jeszcze takiej siły, jaką dysponowały w późniejszym okresie, a działania represyjne wobec ludności nie przybrały ostatecznych rozmiarów³⁸. Sytuacja zmieniła się znacząco w październiku 1944 roku – po przybyciu do miasta 1. batalionu strzeleckiego 18. Pułku Pogranicznego NKWD 64. Zbiorczej Dywizji Wojsk Wewnętrznych NKWD³⁹. Terror w mieście nasilił się zdecydowanie. Masowe aresztowania przeprowadzone w październiku i listopadzie wywołały wśród ludności panikę⁴⁰. Do celi mógł trafić każdy, nie wyłączając lokalnych działaczy komunistycznych, którzy sprzeciwiliby się brutalnej działalności żołnierzy radzieckich. Tylko w pierwszej dekadzie listopada 1944 roku NKWD i PUBP aresztowało na terenie Siedlec łącznie około 250 osób, co nie stanowiło przecież ani początku ani końca długiej listy prześladowanych w trakcie pacyfikacji miasta obywateli⁴¹. Docho- wując wszelkiej staranności, w październiku 1944 roku powołano w mieście również specjalny Sąd Karny, który orzekał w sprawach politycznych, wyłączonych oczywiście spod kompetencji sądów powszechnych⁴². Wyroki w pozorowanych procesach zapadały błyskawicznie, chociaż nierzadko zdarzało się, iż

---

³⁸ APS, AMS, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 1; Gryciuk (2009) 32-33; Dymek (1973) 19. Według relacji Jerzego Garbaczewskiego, który również podaje dzień 1 sierpnia 1944 r. za datę powołania w mieście PUBP, pierwszą siedzibą miał być budynek Banku Polskiego przy ul. Piłsudskiego. Relacja J. Garbaczewskiego [11 kwietnia 2012 r.] – w zbiorach autora. Informacje podane na temat PUBP por.: Bechta (2011) 325-326 oraz Charczuk (2011) 25-31. Wrzesień 1944 r. był już miesiącem, w którym powoli intensyfikowano prześladowania i represje wobec opozycji antykomunistycznej i nie tylko. Obiektem rewizji politycznej zorganizowanej przez KPMO stało się 7 września 1944 r. mieszkanie sekretarza MRN W. Miszczyńskiego – co ważne – członka partii socjalistycznej (RPPS). Zob.: APS, AMS, *Protokół nr 1 z dnia 10 września 1944 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944-1950*, k. 4.

³⁹ J. Garbaczewski, *Teczka: Dzieje wojskowości w Siedlcach*, materiały niepublikowane ze zbiorów Czytelni Regionalnej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siedlcach. Żołnierze kwaterowali w wysiedlanej od 30 września 1944 r. dzielnicy Nowe Siedlce. Główne siedziby NKWD mieściły się w budynkach przy ul. B. Prusa 30 (u zbiegu ul. B. Prusa i ul. W. Rawicza, wcześniejsza siedziba Gestapo), oraz przy ul. B. Prusa 40 (u zbiegu ul. B. Prusa i ul. ks. S. Brzóska).

⁴⁰ Z obawy przed aresztowaniami i nieludzkim traktowaniem przez funkcjonariuszy NKWD i PUBP, młodzi ludzie uciekali z domów pozostawiając rodziny, porzucając prace czy szkołę. Zob.: Pawlak (1993) 506-507.

⁴¹ Wśród zatrzymanych znalazł się m.in. komendant Obwodu AK Siedlce mjr Marian Zawarczyński ps. „Ziemowit” oraz aresztowany nieco wcześniej delegat Rządu Londyńskiego na powiat siedlecki mecenas Zygmunt Chrzanowski ps. „Lisiecki”. Za: Krajewski, Łabuszewski (2011) 50. Por.: Piskunowicz (1992) 56-57. Ze zbiorów Czytelni Regionalnej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siedlcach. Autor pisze m.in., iż w okresie od października do grudnia 1944 r. na fali aresztowań zatrzymano w powiecie siedleckim ponad 200 członków AK.

⁴² Kersten (1993) 34.

uczestnicy polskiego ruchu niepodległościowego mordowani byli bez żadnego sądu. Nieustające represje stały się elementem codziennego życia lokalnej społeczności⁴³. Komplikowało to wydatnie działalność polskiego podziemia zarówno w mieście jak i okolicach; jednakże wystąpień zbrojnych nie wstrzymało. W odwecie na masowe aresztowania zastrzelono m.in. naczelnika więzienia – Józefa Zwolińskiego oraz usiłowano zlikwidować komendanta siedleckiej milicji Bolesława Drabika, który w wyniku akcji został tylko ciężko ranny⁴⁴. Walka z nowym okupantem nabierała rozmachu, co dla prześladowanej, kilkutyśycznej rzeszy członków niepodległościowego podziemia siedleckiego powiatu było ogromnym wyzwaniem⁴⁵.

Na przestrzeni 1944 roku skład Miejskiej Rady Narodowej ulegał zmianom⁴⁶; jednakże pozostało to bez znaczenia dla realizacji wytyczonego przez Krajową Radę Narodową kierunku polityki – w tym przypadku lokalnej – której MRN pozostawała rzetelnym wykonawcą. Bardziej zauważalna, chociaż również bez zasadniczego wpływu na życie miasta, była zmiana na stanowisku prezydenta Siedlec. W wyniku rezygnacji Stanisława Żemisa, 29 października 1944 roku funkcję tę objął wiceprezydent Czesław Osiński⁴⁷. Wydarzenie to zamykało

---

⁴³ Do końca października 1944 r. w miejscowym więzieniu znalazło się 118 osób z zarzutami politycznymi i 5 z kryminalnymi, co podnosi M. Bechta, powołując się na raport komórki siedleckiej wywiadu wschodniego Komendy Głównej AK. Zob.: Bechta (2011) 317-318.

⁴⁴ Zob.: Krajewski (2011) 226 i 228; Dymek (1973) 51. Podaje się jednak różne daty śmierci Zwolińskiego, natomiast wg „Dziennika Wydarzeń w m. Siedlcach” Zwoliński został zastrzelony w dniu 12 października 1944 r., co wydaje się być datą najbardziej wiarygodną. Zob.: APS, AMS, *Dziennik Wydarzeń*, k. 3. Zob. także: Bechta (2011) 318-319, przyp. 31. Pamięć o Zwolińskim uczczono w trakcie plenarnego posiedzenia Rady w październiku 1944 r. Zob.: APS, AMS, *Protokół nr 3 z dnia 29 października 1944 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 10.

⁴⁵ Biorąc pod uwagę dane liczbowe podawane w literaturze i innych źródłach można wnioskować, że ogólna, szacunkowa liczba członków różnych organizacji konspiracyjnych (opozycyjnych wobec nowej władzy) na terenie siedleckiego Obwodu AK w 1944 r. kształtowała się w granicach od 5 do 6 tys.

⁴⁶ Szerzej: APS, AMS, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*; tamże, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*.

⁴⁷ Tamże, *Protokół nr 7* [powinno być nr 8, P.W.] *z dnia 29 października 1944 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*, k. 17; tamże, *Protokół nr 3 z dnia 29 października 1944 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 11. Decyzja Żemisa o ustąpieniu ze stanowiska prezydenta mogła być wynikiem wizyty w Siedlcach Stanisława Janusza z PKWN, która miała miejsce 26 października 1944 r. Zob.: tamże, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 4.

Osiński wypełniał obowiązki prezydenta miasta do dnia 17 października 1946 r., kiedy to został zatrzymany (aresztowany) przez siedlecki PUBP (aresztowano również wiceprezydenta miasta Zenona Tchórznickiego (Polska Partia Socjalistyczna), którego zwolniono w dniu następnym). Zob.: tamże, *Protokół nr 32 z dnia 18 października 1946 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*, k. 48. To natomiast – z dużym

w pewien sposób okres wstępnego krystalizowania się w mieście struktur nowej władzy, której nadrzędnym celem było zdobycie przychylności siedleckiego społeczeństwa, co w obliczu działań NKWD, PUBP i milicji było raczej mało realne.

Największym udziałem roku 1944 było rozpoczęcie w mieście nauczania zarówno na szczeblu powszechnym jak i średnim. Dokonało się to dzięki niebywałemu zaangażowaniu kadry nauczycielskiej oraz ofiarności samego społeczeństwa. Duże sukcesy na tym polu odniósł inspektor szkolny Jan Kwiecień, który skutecznie zabiegał o poprawę jakości nauczania w mieście. W wyniku

---

prawdopodobieństwem – było następstwem kontroli powiatu przeprowadzonej w dniach od 16 do 24 września 1946 r. przez Krzysztofa Wolickiego z Ministerstwa Informacji i Propagandy. W sprawozdaniu pokontrolnym, dotyczącym sytuacji politycznej i obsady administracji lokalnej w powiecie Siedlce, Wolicki wymienia m.in. Osińskiego i Tchórznickiego jako tych członków Koła Powiatowego PPS, których należałoby „izolować” – co uczynił siedlecki urząd bezpieczeństwa kilkanaście dni później. Zob.: Magier (2011) 489-491, Aneks nr 1. Jak wspomina Osiński, pytając o powód zatrzymania usłyszał: „(...) o zarzuty to my się jeszcze możemy postarać a zresztą i tak muszę być zatrzymany, bo tego sobie życzy Województwo, gdyż nie może być dwóch Pepesowców na czele Zarządu Miejskiego w Siedlcach”. Za: B. Osiński, *Wspomnienia wiceprezydenta Siedlec*, mps, materiały niepublikowane ze zbiorów Czytelni Regionalnej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siedlcach, k. 1-2.

Uzupełniając informacje podane o Cz. Osińskim należy dodać, iż wybrano go również delegatem MRN do WRN, do czasu zastąpienia go w tej roli przez Wiesława Korzeniewskiego w marcu 1945 r. Zob.: APS, AMS, *Protokół nr 7 z dnia 11 października 1944 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*, k. 16; tamże, *Protokół nr 6 z dnia 29 marca 1945 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 17 oraz przewodniczącym MRN w okresie od 29 października 1944 r. do 15 lutego 1945 r. na co wskazuje protokół nr 5 z posiedzenia MRN z dnia 15 lutego 1945 r. Zob.: tamże, *Protokół nr 5 z dnia 15 lutego 1945 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 16. Zob. także: B. Osiński, *Wspomnienia wiceprezydenta Siedlec*, mps, materiały niepublikowane ze zbiorów Czytelni Regionalnej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siedlcach, k. 1. W dokumencie Osiński podaje, iż równocześnie z funkcją prezydenta Siedlec sprawował także urząd starosty grodzkiego, co jest prawdą z tą różnicą, iż stanowisko starosty grodzkiego Osiński objął w dniu 8 lutego 1945 r. Określa to jednoznacznie pismo ZM w Siedlcach nr 0-I/O/53 z tego dnia wraz z protokołem objęcia stanowiska, informujące wojewodę lubelskiego o przejęciu od starosty powiatowego siedleckiego [ówcześnie był nim Stanisław Dominiak-Górski, P.W.] funkcji starosty grodzkiego przez prezydenta miasta. Zob.: APS, *Pismo Zarządu Miejskiego w Siedlcach nr 0-I/O/53 z dnia 8 lutego 1945 r.*, Teczka: *Akta organizacyjne Starostwa Grodzkiego 1945 r. (dalej: Akta Starostwa Grodzkiego 1945 r.)* – materiały nieuporządkowane; tamże, *Protokół spisany dnia 8 lutego 1945 r. w Starostwie Powiatowym w Siedlcach w sprawie przejęcia funkcji Starosty Grodzkiego od Starosty Powiatowego w Siedlcach*, Teczka: *Akta Starostwa Grodzkiego 1945 r.* – materiały nieuporządkowane. Starostwo Grodzkie, decyzją wojewody lubelskiego, zostało zlikwidowane z dniem 1 sierpnia 1945 r.; złożonego przez Osińskiego odwołania od tej decyzji, Ministerstwo Administracji Publicznej nie rozpatrzyło pozytywnie. Zob.: tamże, *Pismo Starostwa Grodzkiego w Siedlcach nr 0-I/S/11 z dnia 23 lipca 1945 r.*, przedmiot: *odwołanie od zarządzenia Wojewody Lubelskiego z dnia 12/7.45 w przedmiocie likwidacji Starostwa Grodzkiego w Siedlcach*, Teczka: *Akta Starostwa Grodzkiego 1945 r.* – materiały nieuporządkowane; tamże, AMS, *Protokół nr 8 z dnia 25 i 28 lipca 1945 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 26.

tych zabiegów w dniu 23 sierpnia 1944 roku ogłoszono zapisy do szkół powszechnych, zwracając się jednocześnie do mieszkańców Siedlec o pomoc w wyposażeniu placówek w niezbędny sprzęt kwaterunkowy i pomoce szkolne⁴⁸. Kolejne ogłoszenie, wydane trzy dni później, informowało mieszkańców o rozpoczęciu nauczania również w szkołach średnich, tak ogólnokształcących jak i zawodowych. Powołano także Komisję Weryfikacyjną na powiat Siedlce, z zadaniem uznania zaświadczeń potwierdzających naukę w ramach tajnych kompletów. O fakcie tym informowano mieszkańców w dniu 5 września wydając „Ogłoszenie w sprawie legalizacji tajnego nauczania”⁴⁹. Komisja Weryfikacyjna, będąc równocześnie Państwową Komisją Egzaminacyjną, legitymizowała także uzyskane w trakcie okupacji niemieckiej świadectwa dojrzałości⁵⁰. Doraźnemu rozwiązaniu – poprzez pozyskanie nowych miejsc do nauki, oczywiście w ramach możliwości kwaterunkowych miasta – uległa również trudna sytuacja lokalowa szkół, na co nie miały wpływu fakt, iż Kwiecień był członkiem Prezydium MRN. Na złagodzenie tych trudności wpłynął również odpowiednio zorganizowany proces nauczania⁵¹. Natomiast już sam powrót dzieci i młodzieży do normalnej aktywności szkolnej był w tym okresie bardzo istotny. Placówki szkolne zapewniały im niezbędną, a czasami jedyną fachową opiekę i jakiegokolwiek zajęcia w ciągu dnia, a samo w nich uczestnictwo stało się alternatywą dla spędzania przez nich czasu wolnego na ulicach miasta, co było ówczesnie powszechne⁵².

W obliczu ogromu zniszczeń wojennych oraz katastrofalnego stanu miejskiego budżetu odbudowa miasta pozostawała raczej w sferze przyszłości. Podjęte w tym kierunku działania, w tym uzyskane przez prezydenta Żemisa subwencje i kredyty, nie zmieniły znacząco tej sytuacji, chociaż w późniejszym okresie pozwoliły na częściową odbudowę domów mieszkalnych i poprawę warunków lokalowych szkół powszechnych⁵³. Biorąc jednak pod uwagę skalę potrzeb w tym zakresie środki te okazały się daleko niewystarczające. Prace bu-

⁴⁸ Tamże, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 2.

⁴⁹ Tamże, *Ogłoszenie o rozpoczęciu nauki w szkołach średnich*, sygn. 2367, *Pierwsze ogłoszenia władz miejskich po wyzwoleniu miasta (dalej: Pierwsze ogłoszenia władz miejskich)*, k. 1; tamże, *Ogłoszenie w sprawie legalizacji tajnego nauczania*, sygn. 2367, *Pierwsze ogłoszenia władz miejskich*, k. 2.

⁵⁰ Za: Zawadzka (1986) 224.

⁵¹ Szerzej na temat problemów szkolnictwa zob.: Zawadzka (1986) 205-220. Kwiecień, co potwierdzają protokoły plenarnych posiedzeń MRN, był jednym z najaktywniejszych członków Rady. Swoją opinię, często popieraną przez pozostałych radnych, wyrażał także w innych dziedzinach funkcjonowania miasta niżeli tylko szkolnictwo. Zob.: APS, AMS, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*.

⁵² W późniejszym okresie organizowano również zajęcia pozalekcyjne, które kierowano przede wszystkim do sierot oraz bezdomnych – dzieci i młodzieży. Zob.: tamże, *Protokół nr 6 z dnia 8 sierpnia 1946 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 49.

⁵³ Tamże, *Protokół nr 4 z dnia 23 września 1944 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*, k. 10-11. Zob. także: Żemis (1977) 420-421.

dowlane w mieście, zmierzające do poprawy warunków bytowych mieszkańców i wizerunku samego miasta, skutecznie hamował brak czynnej cegielni oraz wydajność produkcyjna Betoniarni Miejskiej⁵⁴. W rezultacie wizerunek miasta powojennych miesięcy zmienił się tylko nieznacznie, co było wynikiem jego częściowego odgruzowania. Uruchomiona w dniu 10 sierpnia 1944 roku Elektrownia Miejska dostarczała odbiorcom prąd w ograniczonym obszarze i ograniczonym zakresie⁵⁵. Normalną praktyką tego zakładu, wymuszoną poniekąd stanem maszyn, były przerwy w dostawie energii elektrycznej dystrybuowanej na terenie miasta. Cieszyć mogło natomiast uruchomienie Miejskiego Zakładu Wodociągu i Kanalizacji, co warunkowało utrzymanie właściwego stanu sanitarnego miasta, który pomimo tego faktu, pozostawiał jednak wiele do życzenia⁵⁶.

Pałącym do rozwiązania problemem było również odpowiednie zabezpieczenie miasta w produkty żywnościowe, co okazało się bardzo trudne w realizacji. Nakaz otwarcia sklepów, przydział zapomóg żywnościowych, podniesienie płac pracownikom zakładów i instytucji miejskich nie przyniósł oczekiwanych rezultatów⁵⁷. Na zmianę sytuacji znacząco nie wpłynął także memoriał wystosowany do PKWN w Lublinie w sprawie przyspieszenia wprowadzenia systemu kartkowego oraz przydzielenia miastu odpowiedniej ilości produktów żywnościowych⁵⁸. Ograniczony do nich dostęp wymusił natomiast zasady wolnorynkowego handlu w mieście. Pojawiły się rzesze spekulantów liczących na szybki zysk. Ceny dostępnych produktów żywnościowych rosły bardzo dyna-

---

⁵⁴ Działająca na przełomie 1944 i 1945 roku Betoniarnia Miejska została zamknięta z powodu bardzo niskiej wydajności produkcyjnej zakładu. W sprawozdaniu z wykonania budżetu za lata 1944 i 1945 wydatki osobowe sięgały kwoty 7507,12 zł przy jednoczesnych wpływach ze sprzedaży wyrobów betonowych kształtujących się na poziomie 1535,20 zł. Różnica, czyli kwota 5971,92 zł, obciążała budżet ZM. Zob.: APS, AMS, sygn. 79, *Sprawozdanie z wykonania budżetu administracyjnego za rok 1944/1945*, k. 2 i 21.

⁵⁵ Tamże, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 1.

⁵⁶ MZWiK, podobnie jak Elektrownię Miejską, uruchomiono 10 sierpnia 1944 r. Zob.: tamże. O złym stanie sanitarnym miasta wspominają radni MRN jeszcze w roku 1946. Zob.: tamże, *Protokół nr 4 z dnia 13 maja 1946 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 46–47.

Urządzenia wodociągu nie były jednak wolne od awarii; do dłuższej przerwy w dostawie wody na terenie miasta doszło w październiku 1944 r. po tym, jak w dniu 14 października żołnierze radzieccy urządzili sobie połów ryb w rz. Muchawce, używając do tego celu granatów. Uszkodzili przy tym główny rurociąg wodociągu oraz kabel wysokiego napięcia ułożone na dnie rzeki. Zob.: tamże, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń*, k. 3.

⁵⁷ Zob.: tamże, *Protokół nr 2 z dnia 6 września 1944 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*, k. 6; tamże, *Protokół nr 4 z dnia 23 września 1944 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*, k. 11–12; tamże, *Protokół nr 1 z dnia 10 września 1944 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 2; tamże, *Protokół nr 2 z dnia 26 września 1944 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 7.

⁵⁸ Tamże, *Protokół nr 6 z dnia 10 października 1944 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*, k. 14.

micznie. Czarnorynkowy handel kwitł, za nic mając powołaną wspólnie z PRN – Komisję ds. Aproprowizacji i Regulowania Handlu w mieście⁵⁹. Powszechne rozgoryczenie i skargi ludności z powodu nieustających problemów z zakupem żywności stały się szarą codziennością w życiu lokalnego społeczeństwa, nie mogąc jednak w żaden sposób rozwiązać złożonej sytuacji aprowizacyjnej panującej w mieście.

Ta mnogość trudności gospodarczych była dla lokalnego – „ludowego aparatu władzy” istotną przeszkodą na drodze realizacji powrotu społeczeństwa do częściowo chociaż normalnego życia. Pewną stabilizację na społecznej platformie, której Lubelski Komitet miał być rzecznikiem, można było osiągnąć gwarantując ludności pracę (choćby przy odbudowie miasta), godziwe zarobki oraz powszechny dostęp do produktów żywnościowych. Działania te stanowić mogły punkt wyjścia do poprawy warunków życia ludności Siedlec, co okazało się jednak zbyt dużym wyzwaniem w czasie tego gorącego, powojennego okresu. W sukurs władzy miała przyjść w tym miejscu działalność „reakcyjnych sił obozu londyńskiego” – jak określano zagorzałych przeciwników dokonujących się przemian politycznych – która według lokalnych zwolenników PKWN stanowiła podstawową przeszkodę w osiągnięciu wspomnianej wcześniej stabilizacji. Obarczano więc uczestników polskiego ruchu niepodległościowego winą za wszelkie niepowodzenia, co w tym trudnym dla stanowienia ludowej państwowości terenie – powiecie siedleckim – nie zostało przyjęte przez społeczeństwo ze zrozumieniem. Jednak na kłopoty gospodarcze i ekonomiczne nakładały się w istocie poważniejsze dla władzy problemy. Sytuacja polityczna w mieście, podobnie jak w innych rejonach wyzwolonego od hitleryzmu kraju, była bardzo napięta. Działania podejmowane przez NKWD i PUBP miały torować komunistom drogę do osiągnięcia hegemonii władzy, co dla członków antykomunistycznego podziemia było nie do zaakceptowania. Wewnętrzny podbój, inicjowany przez siły zewnętrzne, napotykał więc na trudności, które usuwano nie przebijając w środkach. Społeczeństwo Siedlec próbując dźwignąć się z lat niemieckiej okupacji wpadło więc w ramy nowego konfliktu, który rozgrywał się w obliczu miejskich ruin, społecznej biedy, głodu i strachu, co w sposób szczególnie natężony trwać miało aż do stycznia 1947 roku⁶⁰.

---

⁵⁹ Zob.: tamże, *Protokół nr 1 z dnia 10 września 1944 r.*, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń MRN 1944–1950*, k. 3-4; tamże, *Protokół nr 2 z dnia 6 września 1944 r.*, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium MRN 1944–1948*, k. 8.

⁶⁰ Wynik styczniowych wyborów był dużym zaskoczeniem dla społeczeństwa nie tylko w Siedlcach, ale i w kraju. W doskonałej większości ludność sympatyzowała z Polskim Stronnictwem Ludowym, które skupiło wokół siebie wszystkich przeciwników sowietyzacji kraju stając się przy tym głównym filarem opozycji wobec nowej władzy. Społeczeństwo wierzyło również w wolne i nieskrępowane wybory i zwycięstwo ludowców. Ta wiara w zmianę układu sił politycznych po 19 stycznia 1947 r., determinowała czynną walkę z komunistyczną władzą i nadawała jej rozmach, szczególnie w okresie po referendum 30 czerwca 1946 r. Porażka wyborcza ludowców, na

Zanim jednak doszło – ku uciesze radzieckich pełnomocników – do formalnego ugruntowania pełni władzy komunistycznej w Polsce trzeba było przez szereg powojennych miesięcy, równocześnie z walką polityczną, prowadzić działalność odbudowy kraju i form życia społecznego. Wspierać społeczeństwo w różnych dziedzinach życia. Budować na nowo struktury administracyjne. Pobudzać integrację społeczną, tym bardziej, iż skład socjologiczny (kulturowy, narodowy) lokalnych środowisk uległ na skutek migracji i przesiedleń ludności oraz strat osobowych spowodowanych działaniami wojennymi znaczącym zmianom. U podstaw tych działań leżała jednak poprawa życia mieszkańców miast, co w pewnym stopniu mogłoby poprawić wizerunek „ludowej” władzy w oczach społeczeństwa. W rzeczywistości wybiegało to jednak poza możliwości gospodarcze zrujnowanego kraju i organizacyjne ówczesnej władzy, czego doświadczyli również siedlczanie w trakcie ciężkich, powojennych miesięcy i lat.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Akta Miasta Siedlce 1909–1950, sygn. 77, *Dziennik Wydarzeń w m. Siedlcach*.
- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Akta Miasta Siedlce 1909–1950, sygn. 79, *Sprawozdanie z wykonania budżetu administracyjnego za rok 1944/1945*.
- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Akta Miasta Siedlce 1909–1950, sygn. 96, *Protokoły posiedzeń Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Siedlcach 1944–1948*.
- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Akta Miasta Siedlce 1909–1950, sygn. 115, *Protokoły posiedzeń Miejskiej Rady Narodowej w Siedlcach 1944–1950*.
- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Akta Miasta Siedlce 1909–1950, sygn. 116, *Protokoły posiedzeń Zarządu Miejskiego w Siedlcach 1946, 1947, 1948, 1950*.
- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Akta Miasta Siedlce 1909–1950, sygn. 2357, *Rejestr szkód wojennych*.
- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Akta Miasta Siedlce 1909–1950, sygn. 2363, *Wykaz budynków spalonych lub zburzonych w czasie działań wojennych w roku 1939 na terenie miasta Siedlce*.
- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Akta Miasta Siedlce 1909–1950, sygn. 2364, *Wykaz budynków spalonych lub zburzonych w czasie działań wojennych w roku 1944 na terenie miasta Siedlce*.

---

co zdecydowany wpływ miały wyborcze fałszerstwa, załamała w jakiejś części tę nadzieję, nie łamiąc jej jednak całkowicie. I chociaż wynik tych „wolnych” wyborów miał być dla społeczeństwa jasnym przekazem, iż dalszy opór będzie zbyteczny, przy założeniu, że stanie się bezskuteczny, to nie przekonało to jednak polskich patriotów. Nie przewartościli sposobu swojego myślenia, a wśród ludności ponownie zniewolonego kraju nie uchłyły wrogie, antykomunistyczne nastroje.

- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Akta Miasta Siedlce 1909–1950, sygn. 2367, *Pierwsze ogłoszenia władz miejskich po wyzwoleniu miasta*.
- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Teczka: *Akta organizacyjne Starostwa Grodzkiego 1945 r.* – materiały nieuporządkowane.
- Archiwum Państwowe w Siedlcach, Teczka: *Organizacja Zarządu Miejskiego w Siedlcach, Spis obiektów miejskich* – materiały nieuporządkowane.
- Centralne Archiwum Wojskowe, sygn. III-1-302, *Rozkazy organizacyjne NDWP. Wykazy formowanych jednostek*.
- Centralne Archiwum Wojskowe, sygn. III-1-303, *Rozkazy organizacyjne NDWP*.

Czasopisma

„Gazeta Podlaska” nr 1 z dnia 20 sierpnia 1944 r.

Dzienniki, pamiętniki, relacje, wspomnienia

- Osiński B., *Wspomnienia wiceprezydenta Siedlec*, mps, materiały niepublikowane ze zbiorów Czytelni Regionalnej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siedlcach.
- Garbaczewski J., Teczka: *Dzieje wojskowości w Siedlcach*, materiały niepublikowane ze zbiorów Czytelni Regionalnej Miejskiej Biblioteki Publicznej w Siedlcach.
- Relacja Jerzego Garbaczewskiego, [11 kwietnia 2012 r.] – w zbiorach autora.

Opracowania

- Bechta M. (2011), *Wojna rewolucyjna – sowietyzacja Podlasia przez funkcjonariuszy PUBP w Siedlcach po 1944 r.*, [w:] *Powiat Siedlce w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych*, K. Krajewski (ed.), Warszawa, 303-443.
- Charczuk W. (2011), *Zbrodnia ludobójstwa komunistycznego aparatu bezpieczeństwa dokonana na członkach opozycji antykomunistycznej w Siedlcach 12-13 kwietnia 1945 roku*, Siedlce.
- Dmowski L., Solnica J., Anusz Z. (2000), *Obwód AK Siedlce Kryptonimy: „Sowa”, „Jesion”*, [w:] *1831 dni zmagania z hitlerowskim najeźdźcą. Kalendarium działań bojowych i dywersyjnych Podokręgu Armii Krajowej Warszawa-Wschód 1.09.1939–4.09.1944*, J. Michalska (ed.), Pruszków, 87-107.
- Dmowski R. (1999), *Kolej na Południowym Podlasiu w wojnie obronnej 1939 roku*, „Niepodległość i Pamięć”, 15, Warszawa, 105-126.
- Dmowski R. (2000), *Funkcjonowanie kolei na południowym Podlasiu w drugiej połowie 1944 r. na przykładzie Siedleckiego Węzła Kolejowego. Zarys problematyki*, „Szkice Podlaskie”, 8, Siedlce, 53-70.
- Dominiak-Górski S. (1977), *Siedleckie początki*, [w:] *Okręg Siedlecki 1942–1944. Z walk PPR, GL i AL*, B. Dymek (ed.), Warszawa, 301-304.
- Duczek F. (1982), *Żniwa 1944*, [w:] *Pamiętniki Polaków 1918–1978*, t. II, B. Gołębiowski, M. Grad, F. Jakubczak (ed.), Warszawa, 350-355.
- Dymek B. (1973), *Powstanie władzy ludowej w Siedlcach (1944–1945 r.)*, [w:] *Siedlce I*, L. Grzechowiak (ed.), Siedlce, 11-60.

- Gryciuk F. (2009), *Siedlce 1944–1956*, Warszawa.
- Grzelak Cz. (1995), *Agresja Sowiecka na Polskę w świetle dokumentów. 17 września 1939, t. 3, Działania Wojsk Frontu Białoruskiego*, Warszawa.
- Grzelak Cz. K. (2008), *Kresy w czerwieni 1939*, Warszawa.
- Kersten K. (1993), *Rok pierwszy*, Warszawa.
- Komornicki S. (1977), *Regularne jednostki ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek piechoty*, Warszawa.
- Korboński S. (1975), *Polskie Państwo Podziemne*, Paryż.
- Kospath-Pawłowski E. (1993), *Wojsko Polskie na Wschodzie 1943-1945*, Pruszków.
- Kospath-Pawłowski E., Matusak P., Radziwiłłowicz D. (1995), *8 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków.
- Krajewski K. (2011), *Kalendarium ważniejszych działań zbrojnych podziemia niepodległościowego na terenie powiatu Siedlce (X 1944 – XII 1954)*, [w:] *Powiat Siedlce w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych*, K. Krajewski (ed.), Warszawa, 225-302.
- Krajewski K., Łabuszewski T. (2011), *Podziemie niepodległościowe w powiecie Siedlce po 1944 roku*, [w:] *Powiat Siedlce w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych*, K. Krajewski (ed.), Warszawa, 13-223.
- Magier D. (2011), *Polska Partia Robotnicza w powiecie Siedlce. Paradygmat badawczy na czasy po komunizmie*, [w:] *Powiat Siedlce w pierwszej dekadzie rządów komunistycznych*, K. Krajewski (ed.), Warszawa, 445-493.
- Matusak P. (2007), *Siedlce 1939–1944*, [w:] *Siedlce 1448–2007*, E. Kospath-Pawłowski (ed.), wyd. 2, Siedlce, 273-378.
- Pawlak J. (1993), *Akcja „Burza” w Siedlcach*, [w:] *Armia Krajowa na środkowej i południowej Lubelszczyźnie i Podlasiu*, T. Strzembosz (ed.), Lublin, 489-509.
- Pawłowski E. (1994), *Jednostki wojska Polski Lubelskiej formowane na Ziemi Siedleckiej w 1944 roku, „Szkice Podlaskie”, 4, 53-60.*
- Piskunowicz H. (1992), *ZWZ-AK w powiecie siedleckim 1939–1945*, Siedlce.
- Zawadzka A. (1986), *Szkoła siedlecka w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1944*, Warszawa.
- Żemis S. (1977), *Byłem Prezydentem Siedlec*, [w:] *Okręg Siedlecki 1942–1944. Z walk PPR, GL i AL*, B. Dymek (ed.), Warszawa, 415-421.

Summary

Residents of Siedlce in the face of Sovietization of the town in 1944

The last day of Nazi Germany occupation of Siedlce started a new chapter in the life of the local community. The town, being destroyed in 75 percent, was far from its former status of an important regional centre of administration and education. As a result of military actions many buildings and schools were burned or destroyed. Local power plant and waterworks were damaged. The scale of damages and nonfunctioning, numerous, basic town facilities made the

living situation of local citizens very complicated and hard to resolve. By describing the level of damages, the author is trying to show the conditions in which the local community had to live and how difficult it was to recover after the military actions during The Second World War, including the battle of 1944.

The violent political changes, which occurred after the Red Army had appeared, were the background to rebuilding and social recovery. Despite the propaganda and brutal power struggle, the imposed local government was considered „foreign” by the majority of citizens. By describing this topic the author shows the causes of cautious and later hostile attitude of local society towards the new administration. Administration which was built on the principles set by Polish Committee of National Liberation, whose operations changed the social landscape for the worse.